

ŞEHİRDEKİ YABANCI: TURGUT UYAR'IN ŞİİRİNDE MODERNİZM ELEŞTİRİSİ

The Foreigner in the City: Modernism Criticism in Turgut Uyar's Poetry

Mustafa KURT*

Gazi Türkiyat, Bahar 2018/22: 69-78

Öz: İkinci Yeni'nin önemli şairlerinden olan Turgut Uyar, gelenekli şiirin özelliklerini taşıyan *Arz-ı Hal* (1949) ve *Türkiyem* (1952) adlı ilk kitaplarından sonra yayımladığı *Dünyanın En Güzel Arabistanı* (1959) ile hem teknik açıdan hem de şiir dili açısından yeni ve farklı bir edebî anlayışı benimser. Uyar'ın İkinci Yeni şiirinin özelliklerini taşıyan bu üçüncü kitabıyla birlikte yeni bir şiirsel söylem geliştirdiği ve dünyaya farklı bir algılayma biçimiyle yaklaşmaya başladığı gözlemlenir. Modern kent ve bireyin sorunlarını yeni bir dil ve imgeler sistemi ile ele alan bu ikinci dönem Turgut Uyar'ın şiir serüveninde önemli bir kırılmadır. Bu dönemle birlikte Turgut Uyar'ın şiirlerinde görülen ve modernizmin getirdiklerinden huzursuz olan birey, kentte yaşadığı kuşatılmışlık duygusuna karşı bir tür doğaya kaçma arzusuna sığınır. Uyar'ın modernite karşısı bu şiirsel söylemi onun şiirlerinde kendine özgü bazı imge ve kavramlarla somutlaştırılır. Bu makalede Uyar'ın şiirlerinde modernitenin hangi açılarından ve nasıl eleştirildiği tartışılacak ve bu eleştirel dilin şiirdeki görünüşleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Turgut Uyar, İkinci Yeni, modernizm, modernite eleştirisi, modern şiir

Abstract: Turgut Uyar, one of the most important poets of the Second New, adopts a new and different literary understanding both in technical terms and in terms of poetry with "Dünyanın En Güzel Arabistanı" (1959), which he published after his first books "Arz-ı Hal" (1949) and "Türkiyem" (1952) bearing the features of traditional poetry. Along with his third book, which features the features of Uyar's Second New Poem, he has developed a new poetic discourse and is beginning to approach the world in a different way of perception. This second period, which deals with the problems of the modern city and the individual with a new system of language and intelligence, is an important breakthrough in Turgut Uyar's poetry adventure. With this period Turgut Uyar's poetry and restlessness brought about modernism, the individual seeks to escape to a kind of nature against the sensation of encirclement in the city. This poetic discourse of Uyar's anti-modernity is embodied in his poems with some specific images and concepts. In this article, Uyar's poems will discuss which aspects of modernity are criticized and how they will be criticized and will focus on the critical aspects of this critical language.

Keywords: Turgut Uyar, Second New, modernism, criticism of modernity, modern poetry

GİRİŞ

Batı'nın kendi tarihsel seyri ve dönüşümlerine bağlı olarak Aydınlanma hareketinin sonucunda Kilise'ye ve onun ürettiği düşünce yapısına karşı bilimsel düşünce sistemini ve akla dayalı bir uygarlık tasarımı öneren Modernizm, yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar hâkimiyetini sürdürmüş bir düşünce sistemidir. Tarihsel

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. kurtm@gazi.edu.tr, Gönderim Tarihi: 17.03.2018 / Kabul Tarihi: 01.06.2018

süreç içinde; sanayileşme, kentleşme, hümanizm ve modern bilimle birlikte gelişen modernizm, özellikle yirminci yüzyılın başlarından itibaren ciddi biçimde eleştirilmeye başlanmıştır. “Modern bilim eleştirisi” (Cevizci 2000: 652) olarak adlandırılan bu eleştirel yaklaşım, rasyonel bakış tarzının insani olanı geri plana ittiği, “bilgide ilerledikçe, dünyanın bütünü de kendini de gözden kaçırdığı” (Kundera 2002: 15-16) düşüncesinden hareketle modern düşünceye köklü eleştiriler getirmiştir. Aynı çerçevede Freud da uygarlığın insanın beklentilerini karşılayamadığını ifade ederek uygarlığın ciddi huzursuzluklar ürettiğini öne sürmüştür (Freud 2011). Özellikle yirminci yüzyılda yaşanan iki dünya savaşı ile birlikte başta Avrupa olmak üzere Batı uygarlığı, aklın ürettiği rasyonalist dünya tasarımını ve insan eliyle üretilen uygarlık düzeyini yeniden sorgulamaya başlamıştır. Bu sorgulama sürecinin, yalnızca felsefe veya bilime değil, sanat ve edebiyata da ciddi yansımaları olmuştur. Bu dönemde sanat, insanlığın rasyonalizmle birlikte girdiği, Edmund Husserl’in adlandırmasıyla, “insanlık krizi”ne (Kundera 2002: 15-16) yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan pek çok sanat akımı aracılığıyla itirazlarını dile getirir. Modernizm Batı’da sosyal hayata, bilime, insanlığın toplumsal örgütlenmesine hâkim olurken, sanat ve edebiyatta ortaya çıkan modernist tavır, modernizmin ürettiği değerlere ve gerçeklik anlayışına tam ters istikamette gelişir. Bu bakımdan sanatta modernizmin, “Avrupa realist geleneğinden estetik bir kopuşu temsil eden bir sanat hareketi” olduğu ve kendine özgü bir anlatım biçimleri ve üslup aradığı görülür (Cevizci 2000: 655). Çoğu “avangard” veya “modernist” olarak nitelendirilen bu akımlar, modern epistemolojinin insanı tek boyutlu ele alan tutumu karşısında, bireye ve onun iç gerçekliğine eğilen bir yöneliş sergileyerek, modernitenin ürettiği gerçekçilik anlayışına ve “yansıtmacı estetiğe” karşı çıkar. Bilinç akışını, sezgileri, soyutlamayı ve dilin bizatihi kendini öne çıkaran bu eğilimler 20. yüzyıl estetiğini bambaşka bir yöne taşırlar (Kurt 2011: 1464-1465).

Modern uygarlık tasarımının akla ve ilerleme fikrine dayalı teorileri ile modernitenin kent ve uygarlık tasarımı, bireyi ciddi bir yabancılaşma duygusuna itmiştir. Türkiye açısından sözü edilen modernist tasarımın ilk hissedilmeye başladığı yerler İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirler olmuştur. Dolayısıyla edebiyatın, özellikle de şiirin, modernliğin sıkıntılarını fark edişi 1950’lerden sonraki süreçte söz konusu bu büyük şehirlerde gerçekleşecektir. Turgut Uyar’ın 1959 yılında yayımlanan *Dünyanın En Güzel Arabistanı*’ndan başlayarak yazdığı şiirler bu tavrın açıkça görülebildiği önemli metinler arasında yer alır. Uyar’ın şiirleri yalnızca şairin şiir çizgisi açısından değil, aynı zamanda inşa ettiği modernist tavrı da dikkate değer edebî metinleridir. Batı dünyası, Aydınlanma ile birlikte oluşturduğu akla dayalı uygarlık tasarımını ve ilerleme anlayışını; Nietzsche, Heidegger ve Frankfurt Okulu mensupları ile tartışmaya açarken, Türkiye bu kavramlarla ancak yirminci yüzyılın ortalarına doğru karşılaşmıştır. Uyar, *Dünyanın En Güzel Arabistanı* ile başlayan ve modern olanı eleştiren şiirleri yazmaya başladığında; onun Batı’nın yıllardır hesaplaştığı “kitle kültürü, kapitalizm, kentleşme, metropol, şeyleşme, rasyonel bilgi

kuramı, insanın araçsallaşması" gibi kavramlardan ve bunların temel metinlerinden derinlemesine haberdar olduğunu söylemek zordur; ancak Turgut Uyar, Posof ve Terme'den sonra geldiği büyükşehrin kendisinde yarattığı şaşkınlık ile "1950'lerin para patlaması"nın sonuçlarını hem bir şair olarak şiirlerinde, hem de bir entelektüel olarak yazılarında sıkça ifade eder. Öyle ki bir söyleşisinde şair, taşradan büyük şehre gelişini bir tür uygarlıkla karşılaşma olarak nitelendirir (Uyar 2009: 459). Uyar'ın kendi hayatında ve bilincinde yaşadığı bu dönüşüm onu doğal olarak modernist bir tavra itmiştir. Onun şiirini modernist yapan, modern toplumsal tasarımın ürettiği yaşama biçimlerine/değerlerine ve dış dünyanın rasyonalist, katı gerçekliğine karşı ürettiği kendi "özerk âlem"ine sonuna kadar sahip çıkmasıdır. Uyar'ın *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'yla başlayan ve çoğu şiirinin kurucu unsuru olan; teknik uygarlığa, kentleşmeye ve bunların doğurduğu düzene karşı çıkışı, bireysel bir algılama ve duyuşun ürünüdür (Kurt 2012: 3-5). Bu bakımdan onun şiirleri, Türkiye ölçeğinde "modernite/uygarlık eleştirisi"nin edebî dilde en açık biçimde gözlenebileceği metinler arasında yer alır. Uyar'ın şiirinde modern hayat tarzının getirdiklerine karşı gelişen algılama ve eleştirel söylem biçimi şu başlıklar altında incelenebilir:

1. UYGARLIĞA KARŞI: DOĞA VE İMGELERİ

Turgut Uyar'ın şiirlerinde ele alınan temel sorunlardan ilki, ilerlemeci bir uygarlık anlayışının ürettiği değerler ve yaşama tarzı ile doğal ve yerleşik olanın çatışmasıdır. Uyar, bu ikili karşıtlık durumunda tavrını bozulmamış ve doğal olandan yana koyar. Nitekim şair, üçüncü kitabı olan *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'ni konu edinen bir söyleşisinde bu kitaptaki şiirlerle "insanı tabiattaki yerine indirmeyi" amaçladığını ve "insanın kurtulmasının doğal bir hayat içerisinde mümkün olduğunu" ifade eder. Şaire göre, bu kitaptaki şiirler "gelişmiş uygarlığın baskısından kurtarabilme"nin yollarını aramaktadır (Uyar 2009: 461). Söz konusu kitabının ilk şiiri ve şairin poetik duruşunu iyi yansıtan metinlerden biri olan "Geyikli Gece" şiirinin "*Hâlbuki korkulacak hiçbir şey yoktu ortalıkta / Her şey naylondandı o kadar*" dizeleriyle başlaması da bu yargıyı destekleyen bir anlam çerçevesi kurar (Uyar 2004: 111). Turgut Uyar'ın "geyikli gece"si "*yeşil ve yabanî uzak ormanlarda*" yer alan ütöpik bir mutluluk ülkesidir. "Geyikli gece"nin "*büyük şehirlerden gizleyerek yahut dövüşerek kurtar*"ılmış olması da onun konumlandığı yerin, şehirden ve şehrin getirdiklerinden uzak ve doğayla iç içe olduğunun bir göstergesidir. Öyle ki aynı şiirde "geyikli gece"nin arkası ağaç, "*ayağımın suya değdiği yerde bir gökyüzü*" ve "*çatal boynuzlarında soğuk ayışığı*" olduğu tasvir edilir. "Geyikli Gece"nin en güzelinin dağlarda konumlandırılması da Uyar'ın tasarımın doğa ile iç içe olduğunu gösterir. Uygarlık ve doğa çatışması üzerine inşa edilmiş bir şiir olan "Geyikli Gece" (Caner 2006: 151) Uyar'ın sonraki şiirsel söyleminin de ipuçlarını barındırır.

Turgut Uyar'ın şiirlerinde görülen şehre ve oradaki hayat tarzına alışmayan, orada huzursuz olan birey, doğaya dönerek "kurtulmaya" çalışır. Şairin 1962 yılında

yayımlanan dördüncü kitabı *Tütünler Islak*'ta yer alan "Kurtarmak Bütün Kaygıları" adlı şiirinde insanlar doğaya çağırılır:

*"Ey bütün hazır elbiseciler ey,
Eski kaba arabalardan inip birgün çıkmak
Dağlara dağlara dağlara başka hiç
Birgün dağlara." (Uyar 2004: 206).*

Şairin, insanın ancak doğal bir ortamda ve doğayla uyum içinde yaşadığında mutlu olabileceğini ifade eden pek çok şiiri, Uyar'ın metinlerinin bir tür "doğa dili" ve imgeleri ile kurulduğunun bir göstergesidir. Uyar *Toplandılar* (1974) adlı şiir kitabında "ellerin boyalı da olan kentten de gelsen / dağdan değilsin / dokunma yüreğime" (Uyar 2004: 468) diyerek şiirindeki bireyi konumlandırmak istediği yeri açıkça ifade eder. Turgut Uyar'ın modernite karşıtı söylemi doğaya özgü imgelerle gelişirken modern tasarımın en önemli göstergesi olan kent de kalabalık, ışık ve neonlarla eşleştirilir. Şairin "Geyikli Gece" şiirinde "Geyikli gecenin karanlığı" övülürken "neonlar ve teorilerin ışıtamaz yanını yöresini" dizesiyle kentin dünyasının "ışık" ve "neon"lar ile tanımlandığı görülür (Uyar 2004: 112). Şairin doğayla birlikte ışığa ve neona karşı karanlığı öne çıkarır. Öyle ki "Öteyi Beriyi Omuzluyorum" adlı şiirde "Karanlığımı yitirdi"ğinden söz eder ve bulutlu geniş meydanlara gitmeyi tercih eder (Uyar 2004: 117-118). "Islaktı Tütünlerle Sülünler" adlı şiirde de "Karanlık bir şey ne iyi. Bir yalvaçım sabırla ağzıma su verdiği..." (Uyar 2004: 210) dizelerinde de aynı çağrışım alanı gözetilir.

Turgut Uyar'ın şiirinde doğaya özgü kavram ve imgeler, umudun ve kurtuluşun bir aracı olarak görülür. Öyle ki modern mimarinin tasarımı olan "balkon" bile Uyar'da doğaya açılır. Şair, "Büyük Kavrulmuş" adlı şiirinde "Bu senin içindir, sabah ormanlarına, dağlara, balıklı göllere açılan balkonların / Sen olmasan, yeryüzünde bu ağaçları, suları bu büyük kayaları bekletecek ne vardır" (Uyar 2004: 152) diye sorarak doğaya özgü aydınlık bir atmosfer inşa eder. Uyar'ın şehirden ve onun getirdiklerinden kurtulmak için başvurduğu imgelerin doğaya özgü kavramlarla genişlemesi onun ilk iki kitabından sonraki kitaplarında görülen bir durumdur. Şairin "Atlıkarınca" şiirinde şehir ve doğa karşıtlığı tasvir edilirken doğanın bireyi artırıcı gücüne atıf yapılır:

*"Sonunda şehre vardım gökyüzüne fişekler atıyorlardı
Bir kalabalık vardı sarıydı utanmazdı geçkindi
Böylesi daha yakışıyor bildiklerime
Gün doğsun arınayım istiyorum
Güneş tozlu caddeler kaygılarım beni bir arıtsın istiyorum
İşte tam böyle istiyorum." (Uyar 2004: 173)*

Uyar'ın şiirlerinde şehir ve ona bağlı gelişen yaşama biçimi de eleştirilir. Şair, "Meymenet Sokağına Vardım" adlı şiirinde geçen ve dosyaları düzenlemesi gereken özne, doğal ve eski olan karşısında bir mutluluk duyar ve yerleşik olan eskiyi özler: "Kararmış tahtalarda yerleşmiş mutluklar gördük / O bildiğimiz eskimiş güneşten dipdiri ışıklar" (Uyar 2004: 125). Uyar'ın şiirindeki özne; eskinin, hatta ilkel olanın doğallığını,

ehlileştirilmemiş veya evcilleştirilmemiş olanı arzulayan bir öznedir. Öyle ki “Üçyüzbin” adlı şiirde “benim yırtıcı kuşlara tutkum işte bundan ötürü / Yadırgamadan gökyüzüne aşka inanmaya alışkın” (Uyar 2004: 127) dizeleri vahşi olan ile doğal olanı dünyevi bir duygu hâlinde birleştirir. Uyar'ın dünyevi olanı tasvirde bulduğu “nesnel karşılık”lar doğaya özgü imgelerle kurulur. Değişen ve gittikçe bir tür mutsuzluk atmosferi ifade eden durumlar genellikle “Güneşi Kötü O Evler” ve “ikide birde bozulan güneş” (Uyar 2004: 130-132) gibi söz gruplarıyla ifade edilir. Dolayısıyla doğal olanın bozulması bireyin mutsuzluğunun önemli bir sebebidir. Uyar'ın şiirindeki eleştirel söylem ve ironi de aynı bakış açısıyla işlenir. “Telefonda İyi Loş Oda” şiirinde geçen “Siz kimsiniz bu orman bozgunu yeşil perdeleri nasıl uydurdunuz Allah aşkına / Hay sizi andım kurtuldum / Yoksa hiç yeri yokken şimdi karlı dağları düşünmeye koyulacaktım / Sizin o loş odalarınız var ya kurtuldum / Artık uçakları hoş görürüm” (Uyar 2004: 183) dizeleri modern olana karşı çıkan eleştirel bir söylem üzerine kurulur. Uyar'ın benzer yaklaşımı “O Zaman Av Bitti” adlı şiirinde de öne çıkar: “Ormanı bozduk /... / Av bitti. Ormanı boşalttılar. Gelip dinlendiler / Uzun parklarda tükenmemiş geyik yoktu bugünlik” (Uyar 2004: 193). Bu çerçevede Uyar'da doğal olanın bozulması, değiştirilmesi insani olanın kaybedilmesiyle eşdeğerdir. Öyle ki şair bu duruma karşı bir çağrı niteliği taşıyan şu dizeleri yazar: “Ey bilene bilene tükenen bıçak!.. / Bir şeyler yap, / Eskimeden gökyüzünün kutlu maviliği” (Uyar 2004: 208).

Turgut Uyar'ın doğaya özgü kavram ve imgelere başvurması bütün şiirlerinde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Uyar'ın şiirinde kelime sıklığı açısından en çok kullanılan ifadeler “mavi gök, su, deniz, toprak, bahçe, orman” gibi kavramlardır. Onun doğaya özgü söz konusu kavramlar hep olumlu çağrışımlarla kullanılırken modern hayata özgü kavramlar hep olumsuzluğun göstergesidir. Uyar, “Bir Metin Nasıl Yazılmalı” adlı şiirinde “hiç söz etmemeli poliyesterden plastikten” (Uyar 2004: 541) dizesiyle şiirin dünyasında “yapay” olanın yer almaması gerektiğini belirtir. Uyar, yapay olana karşı doğal olanı öne çıkarırken “Her yerde gençtir o Büyük Su” (Uyar 2004: 205), “Su geçer, götürür doyumsuz aklığımı ağaç köklerinin bilge serinliğine” (Uyar 2004: 210) dizelerinde de görüldüğü gibi “su”ya ve doğal olana özel ve olumlu bir çağrışım alanı açar. Turgut Uyar'ın aynı bakış tarzını, ilk kitaplarından son kitapları olan *Kayayı Delen İncir* (1982) ve *Dün Yok mu* (1984) adlı şiir kitapları da dâhil olmak üzere bütün metinlerine yansıttığı görülmektedir.

2. TÜKETİM TOPLUMUNUN ARAÇLARI

Turgut Uyar'ın şiirlerinde görülen modernite karşıtı söylem, modern hayatın tüketime ve ekonomik araçlara dayalı sistematiğine karşı bir görünüm arz eder. Öyle ki şair, üçüncü kitabının ilk şiirinde, “geyikli gece”ye sığındığında “Borçları kefilleri ve bonoları unutuyorum” der (Uyar 2004: 113). Uyar'ın şiirinde modern dünyanın bir imgesi olarak kullanılan “Arabistan” kavramı da modern zamanların kavramlarıyla

birlikte sunulur. “Ölü, Ölüye” adlı şiirde geçen şu dizeler bu kullanım ve çağrışım alanının en belirgin göstergesidir:

*“Bir Arabistan ve karşılıksız bir çek
Bir para ile dengesi
Korkunun sonsuz gelgiti yanında
Külotlar, korseler ve adamlar...” (Uyar 2004: 221).*

Uyar’ın aynı şiirinde geçen şu dizeleri bir yandan kapitalist ve tüketime dayalı modern dünyanın işleyişini tasvir ederken diğer yandan sanayi toplumuna ilişkin kavramları da eleştirel söyleminin bir parçası kılar:

*“Kent özlüyor seni, para kazansın,
kırallar küçülüyor, para kazansın, para
harcamalısın peynirlerin kötü dükkânlara
sarıldığı o kâğıtlarda...
Ellerin nasıl olsa yıkılmış gitmiş para saymaktan
civatadan, balatadan” (Uyar 2004: 219)*

Uyar’ın “Sigma” adlı şiirinde de “parklardan boşalan fabrikalardan ve lokantalardan / Her şeye uygun ve habersiz kesin bando mızıkla kalabalığı” tasvir edilerek “Elleri boşalınca kalemden tornadan kâğıt ve demir paradan” ayrılmak ile “kurtulma”nın mümkün olacağı vurgulanır (Uyar 2004: 196). Şairin dördüncü kitabı *Tütünler Islak*’ta yer alan ve bir “barbar”ın söyleyişiyle inşa ettiği şiirinde de “katıyüreklihârcıların, yani büyük tecimenlerin uzaklardan getirip sunduğu kanlı pahalı tabak”tan söz edilerek modern dünyanın acımasız maddi ilişkilerine eleştiri getirilir (Uyar 2004: 213). Uyar’ın “yüzde üç buçuk faiz ispirto / Giğide güçleşen simyası burada olmanın” (Uyar 2004: 216) dizeleri de “burada olma”yı zorlaştıran ekonomik araçları sorgular. Şairin beşinci kitabı *Her Pazartesi’nin* ilk şiiri olan “Öndeyiş”te Uyar’ın endüstriyel hayat tarzına karşıtlığını yansıtır: “akşam, azıcık!.. alnımın azıcık yüksek kaldığı / lâstiklerin, benzinlerin, bonoların azıcık ufaldığı” (Uyar 2004: 231). Şairin bu dizeleri lastik, benzin ve bonoların azalmasını isterken dönemin mevcut gerçekliğine de atıf yapmaktadır. Uyar’ın bütün şiirlerine bakıldığında modern hayatı tasvir ederken “petrol, benzin istasyonu, para, fatura, yağ, mazot, benzinlere sürülmek, taksitle satışlardan kurtulmak, asfalt, beton, çelik” gibi kelime ve kelime gruplarından yararlandığı görülür. Uyar, modern zamanları “benzin ve para dağıtırdı herkes” (Uyar 2004: 245) dizeleriyle ifade ederken modern hayatın bireyi çepeçevre kuşatmasını da “Alıştırdılar Bir Kere” adlı şiirinde şu dizelerle dile getirir:

*“alıştırdılar bir kere
sigara alkol afyon tarih esrar marihuana
eroïn tarih kokain morfin seks
onaltı silindir hız deniz kayağı dağ
nerde olursa olsun kırım kıyım” (Uyar 2004: 520).*

Uyar'ın aynı şiirinde tasvir edilen olumsuz havadan sonra şair bir mutluluk ülkesi olarak eski ve mutlu günlere dönme arzusunu dile getirir. Ne var ki bu arzu, uzak olan ve erişilmez bir zamanı işaret etmektedir:

*“Şimdi karanlığım da
Belleğim de yok
Otlar mı dereler mi
Kim yaşadı o tadına doyulmaz günleri”* (Uyar 2004: 520)

Modern hayatın kuşattığı ve uygarlığın mutsuz ettiği bireyin durumu Uyar'ın şiirlerinin temel eksenini oluşturur. Şair bu durumu *“Neyin varsa gitti gidecek kadirbilmez metropollere”* (Uyar 2004: 379) dizesi ile somutlaştırırken uygarlığın bireyin doğasını bozan yapısını, *“Birtakım adamlar ki elleri ceplerinde ve gözleri patlamış uygarlıktan”* (Uyar 2004: 421) dizesi ile tasvir eder. Uyar'ın şiirinde paranın satın alma gücü, bonolar ve senetler tüketim toplumunun birer aracı olarak bireyi kuşatmakta ve bir tür huzursuzluk duygusuna itmektedir (Uyar 2004: 594, 615).

3. KENTİN ÜRETTİĞİ MUTSUZLUK

Turgut Uyar'ın şiirlerinde modern anlamıyla kent olumsuz çağrışımlara sahip bir mekân ve tasarımdır. *Dünyanın En Güzel Arabistan'*ından itibaren kentin Uyar'ın şiirindeki bireyi daraltan ve mutsuz eden bir atmosferi vardır. *“Akşamları eve hep arka sokaklardan dönüyorum”* diyen bu şiir öznesi *“Ben kaçmaya çabalıyorum hoşnut muyum”* diye sorar. Bu özne *“korkunç umutsuz”* bir hâlde şehrin kalabalığından rahatsız olarak onlara karışmadığından şikâyet eder (Uyar 2004: 123-124) ve insanlara *“Siz beni bu şehirden alın götürün”* (Uyar 2010: 70) diye seslenir. Uyar, modern kenti *“Daracak katlarda oturmak”* (Uyar 2004: 232), *“Şehirler çarpa çarpa büyüyordu”* (Uyar 2004: 117), *“herkes bir kıyısından tuttu çekti büyüttü kenti”* (Uyar 2004: 349) gibi dizelerle tasvir ederken kentin önlenemez gelişimi karşısında tedirgin olur. Şairin *“Büyük Ev Ablukada”* adlı şiiri kentin bireyi kısıtlayan yapısının ve modern uygarlığın kent tasarımının en açık biçimde görülebildiği metinlerden birisidir. Şair, bu şiirinde şehrin getirdiklerinden doğan mutsuzluğu şu dizelerle somutlaştırır:

*“Bakin bu şehri ben büyüttüm ama sevedim.
Ben sevmesem sevmek kimselerin elinden gelemez
Bizi tutkulara çağırır otobüse sosise buzdolabına
Telefona sinemalara radyolara bir sürü kancık sevdalara
Sürü sürü mutsuz alışkanlıklara
Yalana dolana itliklere keten elbiselere”*

*Şimdi bu taşları biz çektik değil mi ocaklardan
Bu asfaltı biz döktük biz onardık değil mi
Bu yapıları oniki kat yapmak bizim aklımızdı
Biz kurduk istersek umursamayız ya
(Abluka burada başlıyordu çünkü)”* (Uyar, 2004: 186-187)

Bu şiirde de görüldüğü gibi modern kentin bireyi “ablukaya alan” yapısının eleştirilmesi ve oradan kurtulma çabası Uyar’ın şiirinin karakteristik özelliğidir. Uyar, bireyin bu durumdaki konumunu “*Korkmuyorum kaçak değilim iğretiğim*” dizesi ile özetler. Birey kentin içinde olsa da iğretidir, yabancıdır ve mutsuzdur. Bu ortamda bir korunma biçimi olarak her zaman olduğu gibi yine eski ve uzak zamanlar özlenir:

*“Bu türküye kimseyi katmıyorum
Sonunda böylesi daha iyi
Kısrak sağrımları düşünmek daha iyi
Hayvan yemlerini otları düşünmek daha iyi
Sarsmayı iğretiğim daha iyi
Sonunda belki bulamam
Belki istemem”* (Uyar 2004: 185).

Uyar’ın dördüncü ve modernist evresinin ikinci kitabı olan *Tütünler Islak*’ın ilk şiiri “Çok Üşümek”in “kent” ve “kentle ilgili” anlamına gelen “urban” kelimesinin geçtiği “*Bir kalır anısı resimlerde sakallarımızın / Urban içinde Üşüyüp Üşüyüp kaldığımızın*” dizesi ile başlaması ve kentin üşütmek gibi olumsuz çağrışımla anılması kente bakıştaki eleştirel söylemin devam ettiğini göstermektedir. Öyle ki şiir “*Bir Kalır yanık yağlar kokusu şehirlerde / Uzun nehirlerle binip uzaklaşmadıkça*” (Uyar 2004: 203) gibi şehir ve doğa karşıtlığını açıkça ifade eden dizelerle devam eder. Şiirde ifade edilen, “kurtuluş”un yine doğaya dönüşle mümkün olacağıdır:

*“hiçbir şeye hazırlıklı değildik
oyunlar oynandı, gökler kapandı, yenildik
ama şehirlere koyverdiler bir menekşeyi
bir menekşeyi
o zaman başından sezdik yenilgiyi”* (Uyar 2004: 276)

Şairin sekizinci şiir kitabı *Kayayı Delen İncir*’de yer alan ve oğluna ithaf ettiği “Yapı” adlı şiirde de modern kentin önemli bir parçası olan bir apartmanın inşa edilmiş süreci anlatılır. Şiirdeki gözlemci Hayri, binanın yapımı aşamasında “*demir ve toprak yenilince pazularının sertliğini duymaktadır*”. Şiirin ilerleyen bölümünde katlar çıkıldıkça Hayri heyecanlanır; ancak şair araya girerek kendi kaygısını dile getirir: “*dördüncü kat bitti / borular çıkardılar yukarı / sular kesildi / güneş çöktü*” (Uyar 2004: 533-537). Uyar’ın bu şiirine göre inşa edilen, doğal olanı örtmekte, hatta yok etmektedir. “Kanada Menekşeli İyi Uzun Balkon” adlı şiirde de yine doğal olan ile kent karşı karşıya getirilir: “*O bütün huzursuzluğumuz olan şehir boşaltıyor ayak sesi demirlerini yorgun yüreklerimize... / ne ekşiğiniz var ki sizin, işte mozayıklarımız, işte Seurat’ınız, işte aşkçıl akşamımız ve sterlin, neye büyütürsünüz anlamıyorum*” (Uyar 2004: 194). Aynı şiirde kendisini “onlardan” ayıran birey sonunda “*kravatlı adamları bırakararak başka ormanlara*” döndüğünü söyler. Bu bakımdan Uyar’ın şiirindeki birey çok açık biçimde modern kentin ürettiklerinden rahatsızlık duyan ve onun yerine doğal olanı arzu eden bir tavır sergiler.

SONUÇ

Turgut Uyar'ın şiiri kendine özgü bir şiir dili ve imgeler sistemi ile modern hayatın getirdiklerine karşı eleştirel bir tavır geliştirmekte, bunu da bazı kavramlarla belirginleştirmektedir. Uyar bir söyleşisinde “Yerli yerinde kullanmak koşulu ile kavramlar daha çekici geliyor bana.” (Uyar 2009: 564) cümlesiyle imgeleri zaman içerisinde kavramsallaştırmayı tercih ettiğini vurgulamaktadır. İlk iki kitabında kullandığı kelimeleri, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'nda imgeleştirmeye başlayan Uyar, sonraki kitaplarında bu imgeleri kavrama dönüştürerek önceki anlam çerçevesi üzerinden şiirlerini kurmaktadır. Bu bakımdan herhangi bir imge, Uyar'ın şiirinde zaman içinde biçimlenerek kavramlaşır ve imgelerin anlam dünyasının sınırlarının belirlendiği gözlemlenir. Turgut Uyar'ın şiirindeki birey hep eski zamanları anarak, modernliğin uygarlık tasarımına, yaşam tarzına karşı doğayla özdeşleşmek ister ve kendine “ağaçlı, büyük/diri sularla dolu, karanlık, ormanlık, geyikli” bir dünya tasarlar. Uyar'ın şiiri “her şeyin naylon” olduğu bir dünyanın, “abluka alınmışlık”ın temsilini arayan yeni bir şiir diline yaslanmaktadır. Şair, şiirlerinin temel çatışmasını; apartmanlar, büyük caddeler, neon ışıkları, her şeyin naylondan olduğu kent tasarımı ile “bono, para, çek” gibi kavramların taşıdığı hayat tarzına karşı, bireysel bir seçimle, doğal ve henüz bozulmamış olanın üzerine kurar. Uyar'ın, modern zamanlara özgü bireysel mitler, metaforlar ve imajlar yaratan pek çok şair gibi, kendine özgü bir mitolojisi ve sözlüğü vardır. Bu bakımdan Uyar'ın şiirindeki bireyin “poliester, plastik, kauçuk” düşmanlığı yaparak “ağaçların, kayaların, suyun, ormanların” diliyle konuşması, bireyin kendi dünya algısını öne çıkarması, topluma ve onun ürettiği zihniyete uzak durması, modern tasarımın ürettiği katı gerçekliğe karşı sık sık doğa imgelerine başvurarak karşı çıkması onu realist estetiğin tam karşısında bir yere konumlandırır (Kurt 2012: 11). Modernist estetiğin belirgin özelliklerinden biri olan bu tutum diğer İkinci Yeni şairlerinde de görülen bir eğilimdir. Bu çerçevede Türk şiirinde edebî modernizmin ortak bir dili olup olmadığı İkinci Yeni şairlerinin modernitenin kavramlarına karşı geliştirdiği yeni imgeler sistemi ve özgün şiir dili üzerinden tartışılabilir.

Turgut Uyar'ın modernist tavrı öncelikle dilde belirginleşmekte ve modern dünyayla bir hesaplaşmayı içermektedir. Bu çerçevede yeni hayat tarzlarına ve modernitenin sıkıntılarına yönelik eleştiri, yukarıda da belirtildiği gibi dilini Turgut Uyar'ın şiirlerinde açık bir şekilde bulmaktadır. Bu bakımdan edebî modernizm, yalnızca edebiyatın geleneksel gerçekçilik anlayışına değil, aynı zamanda modern toplumun değerlerine, bireye sunulan verili hayat tarzına bir karşı çıkışı ifade etmektedir. Turgut Uyar'ın ilk iki kitabı hariç diğer şiir kitapları bu modernist tavrın belirgin özelliklerini yansıtmaktadır. Uyar'ın modernliğin getirdiklerine karşı geliştirdikleri ile diğer İkinci Yeni şairlerinin inşa ettikleri özgün şiir dünyaları bu dönemde Türkçenin bir şiir dili olarak geldiği noktayı da işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- CANER, Fırat (2006), *Turgut Uyar'ın Huzursuzluğu*, (Doktora Tezi), Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- CEVİZCİ, Ahmet (2000), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- FREUD, Sigmund (2011), *Uygurluğun Huzursuzluğu* (Çev. Haluk Barışcan), İstanbul: Metis Yayınları.
- İM HOF, Ulrich (1995), *Avrupa'da Aydınlanma*, (Çev. Şebnem Sunar), İstanbul: Afa Yayıncılık.
- KUNDERA, Milan (2002), "Cervantes'in Hor Görülen Mirası", *Roman Sanatı*, (Çev. Aysel Bora), İstanbul: Can Yayınları.
- KURT, Mustafa (2012), "Dünyanın En Güzel Arabistanı Neresi?", *Mürekkebin İzinde*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- KURT, Mustafa (2011), "Gerçeküstüçülük ve Modernizm Bağlamında Sait Faik'in Son Hikâyeleri" *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/3 Summer 2011, p. 1463-1475.
- UYAR, Turgut (2004), *Büyük Saat (Bütün Şiirleri)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- UYAR, Turgut (2009), *Korkulu Uсталık*, (Haz. Alaattin Karaca), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- UYAR, Turgut (2010), *Yitiksiz – Kitaplarına Girmemiş Şiirleri*, (Haz. Mehmet Can Doğan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.